

BİBLİYOGRAFYA :

J. H. Garcin de Tassy, *Historie de la Literature Hindouie et Hindoustani*, Paris 1870, II, 162; W. Hunter, *The Indian Musalmans*, London 1871, s. 96-100, 165; Rahmân Ali, *Tezkire-i 'Ulemâ-i Hind*, Leknev 1894, s. 171-172; S. M. Ikram, *Muslim Civilisation in India*, New York 1964, s. 285; P. Hardy, *The Muslims of British India*, Cambridge 1972, s. 59, 110-112; A. M. Schimmel, *Islam in the Indian Subcontinent*, Leiden-Köln 1980, s. 181; Azmi Özcan, "İngiliz Yönetimi Altındaki Hindistan'da Daru'l-İslam, Daru'l-Harb Tartışmaları", *Yeni Toplum*, sy. 1, İstanbul 1992, s. 143-144; A. Yusuf Ali, "Karâmet 'Alî", *EP* (İng.), IV, 625-626; a.mif., "Kerâmet 'Alî", *İDMİ*, XVII, 140-143; "Keramet Ali Moulvi", *Encyclopaedia of Muslim Biography, India, Pakistan, Bangladesh* (ed. N. Sing), Delhi 2001, III, 196-197.

AZMİ ÖZCAN

KERBELÂ

(كربلاء)

H. Hüseyin'in türbesinin bulunmasından dolayı Şiîler'ce kutsal sayılan şehir.

Bağdat'ın yaklaşık 100 km. güneybatısında yer alan Kerbelâ'nın İslâm tarihindeki şöhreti, Hz. Hüseyin ile ailesi fertlerinin 10 Muharrem 61 (10 Ekim 680) tarihinde Emevîler'ce şehid edildikleri yer olması ve kabirlerinin burada bulunmasından kaynaklanmaktadır. Hz. Ali'nin medfun olduğuna inanılan Necef'ten sonra ikinci atebedir (bk. ATEBÂT). Kerbelâ isminin Akkadca "sivri külâh" anlamındaki **karballatu** kelimesinin Orta İbrânîce ve Ârâmîce'de aldığı **karbalâ** şeklinden (v. Soden, I, 449), Arapça "Bâbil çevresi" mânasına gelen **Küver Bâbil**'den (Hibetüddin eş-Şehristânî, s. 6) ve yine Arapça "ayakların yumuşak zemine batması" anlamındaki **kerbele** kökünden (Yâkût, IV, 445) geldiği yolunda bazı görüşleri sürülmüşse de kesin bir sonuca varılamamıştır (diğer teklifler için bk. Anistâs el-Kermelî, s. 187; *The Oxford Encyclopedia of the Modern Islamic World*, II, 399). 12 (634) yılında Hâlid b. Velîd'in Hîre'nin fethinden sonra ordusuyla Kerbelâ'ya indiği ve burada birkaç gün konakladığı bilinmektedir (Yâkût, IV, 445). Hz. Ali'nin de Enbâr yahut Sıffin'den Kûfe'ye dönüşünde buraya uğradığı ve beraberinde bulunanların susuzluktan endişe ettikleri, ancak bir kuyu bulup su içtikleri rivayet edilir (Hatîb, XII, 305-306). Bu bilgiler Kerbelâ'nın İslâm öncesinde kurulmuş bir belde olduğunu göstermektedir.

H. Hüseyin ile beraberindeki yetmiş kadar muharibin şehid edilmelerinden (bk. HÜSEYİN) ve Emevî ordusunun onun kesik başıyla esir alınan haremî mensuplarını Dimaşk'a götürmek üzere yola çıkmasından sonra açıkta bırakılan şehid cesetleri, Benî Esed mensubu Gâdiriye köylüleri tarafından Hâir denilen yerde toprağa verildi. Hz. Hüseyin'in başının ise Halife I. Yezîd'e sunulduktan sonra nereye gömüldüğü bilinmemektedir. Bu hususta çeşitli rivayetler bulunmakta ve en kuvvetli ihtimalin Medine'de Baki Mezarlığı olduğu sanılmaktadır (geniş bilgi için bk. *A'yânü's-Şî'a*, IV, 390-394). Hz. Hüseyin'in başsız cesedinin gömüldüğü Hâir mevkii kısa zamanda bir ziyaretgâh halini almış, onun bir süre Dimaşk'ta tutulan ailesi fertleri de Medine'ye dönmek üzere serbest bırakıldıklarında burayı ziyaret etmişlerdir. Rivayete göre Hz. Hüseyin'i Kûfe ahali adına davet edenlerin lideri olan Süleyman b. Surad el-Huzâî de adamlarıyla birlikte ziyarete gelmiş ve onu Emevîler'in karşısında yarımsız bırakmanın utancı içinde bir gün bir gece kabrin başında kalmıştır (Taberî, V, 588-589). Zeynelâbidîn, Muhammed el-Bâkır ve Ca'fer es-Sâdik'tan gelen rivayetler Hz. Hüseyin'in kabrini ziyaret etmenin meşruiyet ve faziletine dikkat çekmiş ve Şiîler'in ziyaretlerini arttırmalarına yol açmıştır. Şiîler'in Hz. Hüseyin'in türbesine olan düşkünlükleri zamanla aşırı boyutlara ulaşmış ve Kerbelâ kutsal (harâm) belde sayıldığı gibi burayı ziyaret de hac ile kıyaslanmıştır (Meclisî, XCVIII, 28-44; Husted, LXXXIII/3-4 [1993], s. 275 vd.).

Abbâsîler'in ilk devirlerinden itibaren Hz. Hüseyin'in türbesine özen gösterilmesine, hatta giderlerine karşılamak üzere Halife Mehdî-Billâh'ın annesi Ümmü Mûsâ bint Mansûr tarafından bir vakıf kurulmasına rağmen Mütevekkil-Alellah, 236 (850-51) yılında Şî'a'ya olan düşmanlığı sebebiyle türbeyi ve çevresindeki binaları yıktırarak araziye tarla haline getirdi; ayrıca ziyarete gelenlerin en ağır şekilde cezalandırılacağını ilân etti (Taberî, IX, 185-186). Ancak Mütevekkil'in koyduğu bu yasağın pek etkili olmadığı ve bir süre sonra türbe ile diğer binaların tekrar yapıp ziyarete açıldığı, İbn Havkal'ın 366 (977) yılında burada her yanında birer giriş kapısı olan kubbeli geniş bir türbe bulunduğunu ve pek çok insan tarafından ziyaret edildiği şeklinde kaydından (*Şuretü'l-arz*, s. 243) anlaşılabilir. Aynü'ttemr'de çeşitli kabilelerin başına geçen Dabbe b. Muhammed el-Esedî, 369'da

(979-80) diğer atebelerle birlikte burayı da tahrip ederek türbede bulunan kıymetli eşyayı yağmalayıp çöle döndü. Olayın arkasından Büveyhî Sultanı Aduddüdevle gereken tamirâtı yaptırdı (İbnü'l-Esîr, VIII, 705); daha sonra yine Büveyhîler'den Sultânüddeve'nin veziri Hasan b. Fazl er-Râmihürmüzî 413'te (1022) türbenin etrafını bir duvarla çevirtti (İbnü'l-Cevzî, VIII, 13). Selçuklu Sultanı Melikşah burayı ve Necef'i ziyaret etti (479/1086). İlhanlı Hükümdarı Gâzân Han, Kerbelâ ziyareti sırasında türbeye çok miktarda hediye bıraktı (703/1303). Rivayete göre, Kerbelâ'nın su ihtiyacını karşılamak amacıyla Fırat nehrinden açılan ve günümüzde Hüseyniye adıyla bilinen kanal İlhanlı Hükümdarı Gâzân Han yahut babası Argun Han tarafından inşa ettirilmiştir. 727 (1327) yılında buraya gelen İbn Battûta şehrin hurmalıklar içinde, Meşhed-i Hüseyin'in de şehrin tam ortasında bulunduğunu, yanında büyük bir medrese ile ziyaretçilerin barınması için bir zâviyenin mevcut olduğunu ve su ihtiyacının Fırat nehrinden karşılandığını belirtir (*er-Rihle*, s. 221). Aynı yüzyılda Kerbelâ'ya uğrayan Hamdullah el-Müstevfî de şehrin çevresinin 2400 adım olduğunu söyler (*Nüzhetü'l-kulûb*, s. 32).

Timur 795 (1393) yılında ordusuyla Bağdat'a geldiğinde Hille'ye kaçan Ahmed Celâyir ile Kerbelâ ovasında karşılaştı. Kesin netice elde edilemeyen bu savaştan sonra Fırat kenarına çekilen Timur ve askerleri meşhede saygı gösterdiler. Bu tarihten sekiz yıl sonra Bağdat'ı işgal edip katliam yapan Timurlular Kerbelâ'ya dokunmadılar. Şah İsmâil'in 914'te (1508) Bağdat'ı ele geçirmesinin ardından Kerbelâ'ya gittiği ve türbenin tezyinini emrettiği, ayrıca on iki adet altın kandil koydurdu. 932 (1526) yılında II. İsmâil'in

İmam Ali Köprüsü - Kerbelâ

KERBELÂ

buraya gelip kabrin üzerine gümüş bir şebeke yaptırdığı bilinmektedir. Kanûnî Sultan Süleyman Bağdat'ı aldıktan sonra Kerbelâ'yı ziyaret etmiş (941/1534) ve Hüseyini su kanalını onartarak kumla dolan sahaların tekrar bahçe haline getirilmesini sağlamıştır. III. Murad da zaman içinde harap olan türbeyi 991'de (1583) yeniden yaptırmıştır. Bağdat'ın İran yönetimine geçmesinin ardından 1156 (1743) yılında Nâdir Şah Kerbelâ'yı ziyaret etmiş, Şah Hüseyin'in kızı Radiyye Sultan Begüm türbenin giderlerini karşılamak maksadıyla bir vakıf kurmuş, Âgâ Muhammed Han da kubbe ile minare külâhlarını altınla kaplatmıştır.

1801 yılı Nisan ayı başlarında Vehhâbîler Kerbelâ'yı yağmalayıp 3000'in üzerinde Şii'yi öldürdüler; bu arada Hz. Hüseyin'in sandukasını tahrip ederek türbedeki kıymetli eşya ve hediyeleri alıp götürdüler. XIX. yüzyılın ortalarına doğru Kerbelâ'ya sığınan bir kısım isyancının devlete baş kaldırma hareketi 1843 yılında Bağdat Valisi Necib Paşa tarafından bastırıldı. 1857'de Bağdat Valisi Ömer Paşa zamanında telgraf şebekesi kurulurken Kerbelâ bu hatta bağlandı. Midhat Paşa da Bağdat valiliği sırasında burada imar faaliyetlerinde bulunmuş ve bazı resmî binalar yaptırırken çarşı alanını genişletmiştir. XX. yüzyılın başlarında 50.000 civarındaki nüfusuyla Irak'ın Bağdat'tan sonra ikinci önemli şehri olan Kerbelâ özellikle ziyaretçilerin bıraktığı gelirler, türbenin vakıfları, Nefes ve Mektep yolları üzerinde bulunması gibi etkiler sebebiyle bölgenin en zengin ve mâmur şehriydi. Ayrıca Bağdat - Basra demiryoluna Hille'nin kuzeyinden bağlanan tâli bir hat ulaşımını daha da kolaylaştır-
mıştı.

Günümüzde aynı adı taşıyan 5034 km² genişliğindeki 455.868 (1987) nüfuslu bir idarî birimin (muhafaza) merkezi olan Kerbelâ şehri, eski Kerbelâ'nın etrafında daha çok batı yönünde gelişen yeni mahallelerden oluşmuş modern bir yerleşme merkezidir; 300.000 civarındaki nüfusun büyük çoğunluğunu İran, Pakistan ve Hindistan'dan gelip buraya yerleşen Şii'lerle Arap asıllı Şii'ler teşkil etmektedir.

Hz. Hüseyin'in türbesi, etrafı eyvanlar ve hücrelerle çevrilmiş 108 × 82,5 m. boyutlarında bir avlunun içindedir. İki tarafta iki minare bulunan ve çok gösterişli olan kible cephesindeki giriş kapısından yıldız süslemeli bir dehlizle ulaşılan dikdörtgen şeklindeki harem, ziyaretçilerin

tavafı için kullanılan üzeri kemerli bir koridorla çevrilidir. Buranın ortasında yaklaşık 2 m. yüksekliğinde ve 4 m. genişliğinde gümüş şebeke ile çevrili Hz. Hüseyin'in sandukası ile ayak ucunda oğlu Ali el-Ekber'in daha küçük sandukası yer almaktadır. Türbenin doğusunda üçüncü bir minare ve güneyinde avluya bitişik, içinde bir de mescid olan büyük bir medrese vardır. Yaklaşık 600 m. kadar kuzeydoğuda ise Hz. Hüseyin'in üvey kardeşi Abbas'ın türbesi bulunmaktadır. Şehirden batı istikametinde giden yol üzerinde de kafilenin çadırlarını temsilen çadır şeklinde yapılmış Haymegâh denilen bir bina göze çarpar. Çevrede, Şia arasında Hz. Hüseyin'in türbesi civarına gömülmek büyük bir üstünlük olarak kabul edildiğinden, son günlerini burada geçiren çok sayıda yaşlı ve sakatla uzak yerlerde ölen ve malî durumları buraya nakledilmeye uygun olan kişilerin gömüldüğü büyük bir mezarlık teşekkül etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazî), III, 373; V, 153, 389, 392, 393, 470, 588-589; VII, 416; IX, 185-186; İbn Havkal, *Şüretü'l-arz* (nşr. M. J. de Goeje), Leiden 1967, s. 243; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, XII, 305-306; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, VIII, 13; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, Beyrut, ts. (Dâru sâdır), IV, 445; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, IV, 90, 288; V, 246; VII, 55-56; VIII, 705; IX, 295, 525; Müstevfî, *Nüzhetü'l-kulûb* (Strange), s. 32; a.m.f..

Târîh-i Güzide (Nevâî), s. 264-265; İbn Battûta, *er-Rihle*, Beyrut, ts. (Dâru sâdır), s. 221; Meclisî, *Bihârü'l-envâr*, Beyrut 1403/1983, XCVIII, 28-44; *Delilü'l-Hâlic* (Târîh), IV, 1901-1902, 1985-1993, 2005-2006, 2232-2233; Anistâs el-Kermelî, *Luğatü'l-'Arab*, 1927, s. 187; Seyyid Abdürrezzâk Âl-i Abdülvehhâb, *Târîh-i Kerbelâ*, Bağdad 1353, I-III; Seyyid Abdülhüseyn b. Seyyid Ali, *Târîh-i Kerbelâ* (trc. Muhammed Sadr-i Hâşimî), Tahran 1337 hş.; Hibetüddin eş-Şehrîstânî, *Nehdâtü'l-Hüseyn*, Bağdad 1345/1962, s. 6; v. Soden, *AHW*, I, 449; Hâmid Algar, *Din ü Devlet der İrân* (trc. Ebû'l-Kâsım Sırrî), Tahran 1349 hş., bk. İndeks; *A'yânü's-Şi'a*, I, 593-600, 612-613; IV, 390-394; Saîd el-Useyfî, *Kerbelâ*, Beyrut 1406/1986; Ca'fer el-Hayyât, *Kerbelâ fi'l-merâci'l-garbiyye* (Ca'fer el-Halîlî, *Mevsû'atü'l-'atebâti'l-mukaddese: Kısmü Kerbelâ* içinde), Beyrut 1407/1987, VIII, 275-280; J. Berque, "Hier à Nağaf et Karbalâ", *Arabica*, IX, Leiden 1962, s. 325-342; W. R. Husted, "Karbalâ' Made Immediate: The Martyr as Model in İmâmî Shi'ism", *MW*, LXXXIII/3-4 (1993), s. 263-278; Sayyid Wahid Akhtar, "Karbalâ', an Enduring Paradigm of Islamic Revivalism", *al-Tawhid*, XIII/1, Kum 1996, s. 113-125; E. Honigmann, "Kerbelâ", *İA*, VI, 580-582; a.m.f., "Karbalâ", *EP* (İng.), IV, 637-639; Abdulaziz Sachedina, "Karbalâ", *The Oxford Encyclopedia of the Modern Islamic World* (ed. J. L. Esposito), Oxford 1995, II, 398-400.

☪ MUSTAFA ÖZ

a) Arap Edebiyatında Kerbelâ. Hz. Hüseyin'in Emevîler tarafından Kerbelâ'da şehid edilmesi bütün müslüman milletlerin edebiyatlarını etkilemiş, bu alanda men-

Kerbelâ ve civarındaki ziyaretgâhlardan "İmam Hüseyin" ve "Tetimme-i İmam Hüseyin"i gösteren tasvirler (Matrakçı Nasuh, *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i İrâkeyn*, İÜ Ktp., TY., nr. 5964, vr. 62^a-63^a)

